

Gottlunds livshistoria och personlighet – en oliktankare i två länder

Juha Pentikäinen

(Föredrag av Juha Pentikäinen i Stockholm , på Skansen maj 2009)

Bästa åhörare

I detta föredrag vill jag nu försöka ge en kortfattad helhetsbild av Gottlunds personlighet och verksamhet. Jag kommer inte att särskilt koncentrera mig i hans skogsfinneår, utan tar fram hela hans levnadslopp.

Barndom och ungdom

Carl Axel Gottlund föddes i Strömfors, på finska Ruotsinpyhtää, i Östra Nyland. Hans far Mattias G. kom från finskspråkig bakgrund. Han hörde till den första akademiska generationen i sin släktled och var på sin karaktär ganska jordnära. Man kan knappast inte överunderstryka hans betydelse för Carl Axels bra förmåga att överskrida samhällseliga gränser och hans naturliga sätt att umgås med allmogen. Modern, Sophia Gottlund, född Orraeus, var däremot svenskspråkig och det var därför att svenskan också blev hemspråket.

Familjen flyttade först för några år till Borgå och sen 1805 till Juva, i Södra Savolax. Först där lärde sig Carl Axel det finska språket i den savoloxiska dialektens form. Det gjorde han egentligen inte särskilt bra, men i alla fall. Han umgicks like bra med barnen från högre stånd och allmogebarnen och blev ivrig jägare och i allmänhet blev han mycket fysisk människa, verklig idrottsman.

Gymnasiet gick Carl Axel i Borgå och år 1814 (adertonhundrafjorton) sändes han till Åbo för att studera vid Åbo Akademin, där den romantiska filosofins inflytande började göra sig gällande. Akademien blev snart centrum för den s.k. Åbo-romantiken, romantikens första våga i Finland och Carl Axel rycktes med: Han studerade Herder och Schelling och intresserade sig snart även på folkdiktningen. I Herders anda samlade han under sommaren 1815 folktraditioner på sin hemort. Det resulterade sig i en samling som först Lönnrots arbete överskred i volym.

Till Sverige och till Finnskogarna

Hösten 1816 flyttade Carl Axel till Uppsala för att börja studera medicin där. I Uppsala slog han sig in i "fosforisterna", de Schelling - romantikerna i Sverige. Någon läkare blev han aldrig utan han intresserade sig först mera i allmänbildande studierna och senare i den finsk-patriotiska verksamheten. Han var bra kamrat fastän hans varierande intressen gav honom litet konstigt rykte. Sådana här verser skrev hans kamrat Imm. Ilmoni en gång i sitt brev där han berättar om sin kamratkrets i Uppsala:

**Samt tre finnar: läkaren Romansson, och den store
Runhopsättjaren, hundvälskötaren Gottlundille.**

I Uppala umgicks han med t.ex. A. I. Arwidsson, von Wright -bröderna, Anders Fjellner samt med bröderna Lars Levi och Petrus Laestadius.

Känd för sina intressen i finska folktraditioner fick Gottlund från fosforisternas ledande män som uppdrag att skriva en recension om den tyske Friedrich Rühs' bok *Finland och dess invånare*. I sin långa artikel i *Svensk Literatur - Tidning* i 1817

föreslog Gottlund att man kanske skulle kunna kompilera ett folk epos på basen av den finska folkdiktningen. Den profetiska utsägelsen väckte då inte någon större uppmärksamhet.

Artikeln blev ändå epokgörande i Gottlunds liv. I Rühs' bok läste han om finnarna i Mellersta Skandinavien. Han beslöt – troligen i bristen av annat betydelsefullt att göra (studerandet var han inte särskilt intresserad av) – att gå till Dalarna och själv ta reda på saken. På sin utflykt fann han att finskan ännu levde i baskogarna och samtidigt lade han märke till finnarnas ekonomiska och sociala elände.

Gottlunds andra skogsfinneutflykten tog plats 1820–21 och den blev verkligen epokgörande med tanke på Gottlunds liv. ”Mina erfarenheter i Finnskogarna förorsakade det att jag blev i många anseenden olik mina kamrater”, skrev Gottlund själv år 1831.

I detta skede skall man ta i hänsyn till att ur psykodynamisk synvinkel Gottlund var starkt narcissistisk, grandios personlighet med lika starka oidipala drag. Hans iver att kämpa emot eller tävla mot andra män och senare i livet mot alla auktoriteter i fadergestalt var obegränsad. För det tredje medverkade vissa romantiska tankegångar, t.ex. idén om klarsynta genier som all kulturens framträdare till samma riktning.

Gottlunds upplevelse i Värmland 1820 fyllde åtminstone två av dessa viktiga dimensioner: Han väldig narcissistisk och oidipal tillfredsställelse. I skogarna fick Gottlund för några månader för det första vara suverän älskare. – Jag vet inte om släktforskare har forskat kyrkoböckerna ur den synvinkel att hur många barn som efter Gottlund föddes där, men det måste vara ett antal.

Här ser man undertecknad på Gottlund fotspår (**kalvo**)

Men han var inte bara det. Han blev politisk ledare och social välgörare med fullmakten given av hans moder: Att bli en med finnarna där var till Gottlund liksom att komma i moderns famn igen. Skogsfinnarna och senare finskhetsarbetet verkligen ersatte fysiska modern i Gottlunds mentala värld: relationen med hemmet och modern Sophia blev så småningom ganska kall. Geni - idéens verkan syns bättre litet senare i Gottlunds liv. Men vad det kommer till romantisk filosofi, så var det fråga om en äktromantisk folkupplevelse i Herders och Schellings anda.

Efter Värmland-utflykten ville Gottlund fortsätta politisk kamp för skogsfinnarna i huvudstaden men planen för att grunda ett finskt härad i skogarna misslyckades, hans ansågs som farlig folkagitator och blev nästan utvisat ur landet.

Otava

Efter Finnskog - projektets misslyckande letade Gottlund efter andra betydelsefulla aktiviteter. Han beslöt sig att redigera en rad böcker som skulle bli den finska kulturens hörnsten och visa alla att det finska språket var fullt användbar med tanke på alla möjliga konstens eller vetenskapens områden. Tanken resulterade sig i *Otava*: två volymer utkom mellan åren 1828–32.

Tanken hade varit att *Otava* skulle vara en artikelsamling men till sist och slut var Gottlund tvungen att själv skriva nästan allt. Någon hjälp, inte obetydligt fick han från. t.ex. Wright-bröderna som gjorde största delen av bilderna.

Otava var före sin tid både i gott och ont. Aldrig före hade man sett ett större urval av icke-religiösa artiklar på finska språket. Å andra sidan kan man klart inse att språket verkligen inte var färdigt utan Gottlund var tvungen att för många gången vidlyftigt

Det som verkligen ogillades var *Otavas* dialekt, som var varken gammalt högfinska eller rent savolaxiska samt bokens företal, där Gottlund vidlyftigt berättade om sina egna skeden och bakgrund – något som i dag inte ser så irriterande ut och som förstås för oss forskare är ytterst värdefullt. Vad det kommer till språket, så skrev Gottlund enligt sin egen grundsats: ”Skriv som du talar”. Gottlund menade inte att den savolaxiska dialekten skulle bli den officiella språkvarianten i stället för gamla högfinskan, utan att man inte överhuvudtaget behövde någon högfinska, allt kontrollerande av språket var principiellt orätt.

De år, som Gottlund arbetade med *Otava* var ekonomiskt dåliga för honom. En gång var han t.o.m. tvungen att sitta i gäldstuga. Han hade inte råd att lösa boken ut från boktryckeriet. Lyckligtvis – eller hur man än vill tänka sig det – blev Gottlunds vidberömd hund *Saukko* stulen och sedermera dödad. Det resulterade sig i en rättegångsprocess, som Gottlund vann och så fick han pengar för att ge *Otava* ut. *Saukko* var skicklig hund som Gottlund hade lärt göra många slags av trick. Efteråt sade Gottlund att ”*Saukko* genom sin död har kontribuerat för den finska kulturen mycket mera än alla professorer tillsammans”.

Otava sålde inte bra och Gottlund var tvungen att ge upp med planerade fortsättningsdelarna. *Otavas* position som grundsten för den finska kulturen var inte heller långvarig; Lönnrots *Kalevala* kom ut 1835 och så talade man inte om Gottlunds *Otava* mera. Författaren själv var stolt över *Otava* ända till sin död.

I denna fotograf ser vi Gottlund som gammal man *Otava* bredvid sig på bordet
(kalvo)

Ensam kamp mot svårigheterna och hinder i skogsfinnesaken och särskilt med *Otava* skärpte vissa drag i Gottlunds personlighet. Hans grandiositet större. År 1836 skrev han i sitt brev till ärkebiskop Melartin:

Jag har väl gjort för det finska språket och för den finska litteraturen mera än alla professorerna tillsammans – och kanske mera!

Han hade länge varit i brist av pengar – det betyder inte att hans levnadsstandard skulle ha varit låg – och det resulterade sig så småningom i det att hans behov att få uppskattning ofta tog formen av växande pennignikenhet.

För det andra blev han mycket misstänksam och benägen att se fiender här och var omkring sig.

Till Finland

Åren efter *Otava* var ganska tomma i Gottlunds liv. Han hade tappat bort ledtanken och viste inte vad som skulle vara det nästa projektet och inte heller hur han och hans familj skulle klara sig ekonomiskt. Gottlund hade gift sig med Charlotta Brink i 1831 och första barnet föddes nästan samtidigt. Det här är orsaken till det, att Gottlund efteråt försökte göra troligt att giftermålet hade tagit plats redan ett år tidigare. Han längtade efter Finland men i Finland var han i myndigheternas ögon *persona non grata* på grund av sitt agitationsverk i Finnskogarna. Det var kanske kronsprins Oskar's utlåtande som rörde bort hinder för flyttandet tillbaka till Finland.

Från hösten 1834 till hösten 1839 Gottlund bodde med sin familj i Kuopio. Där ägnade han sig åt t.ex. naturvetenskapliga saker. På grund av sina gamla meriter men med även hjälp av viss lycka Gottlund lyckades 1839 få lektorstjänst vid Helsingfors universitet. Den hade oväntat blivit öppen efter K.N. Keckman. Även M.A. Castrén

fikade efter tjänsten men hans papper försenade; Castréns olycka var Gottlund lycka. Gottlund höll sin lektorstjänst ända till sin död 1875.

Den praktiska lektorstjänsten ägnade Gottlund sig inte särskilt mycket åt. Efter att ha nu kommit in i universitetet var det dags att börja kämpa mot *Kalevala*, som hade ersatt *Otava* som symbol för finskheten. Gottlund var mycket bättre än de flesta av hans samtida underkunnig, att *Kalevala* inte var äkta folkepos, utan resultat av Lönnrots redigeringsarbete. År 1840 gav han – på universitetets kostnad – ut sitt ”epos” *Runola*, att tävla med *Kalevala* och ersätta det. Gottlund skriver, att han hade skrivit sitt epos, emedan ”tillsvidare har det inte kommit ut någon artistiskt fullödig, större, ursprunglig och av innehållet vidlyftig dikt komposition på finska språket” – d.v.s. Gottlund totalt ignorerar *Kalevala*.

Runola fick stelnad mottagning. Visst var det inte många som kunde fullt förstå Gottlunds ofta ganska kryptiska rader, men det var inte svårt att inse att *Runola* inte als baserade sig på folkdikter utan var kompilerad på basen av jämförande mytologi, s.a.s. Gottlund säger ärligt att han själv har ”drömt” eposet. Dåför tiden utvecklade han ivrigt sin lära om alla kulturernas gemensamma ursprung, och *Runola* var i full harmoni med den tanken.

Gottlunds personliga andel syns i hans djärva erotiska uttryck och bildningar. Ett exempel:

Under sjöresan:

**Sivullapa vein emäntä
Kohtuansa koitteloopi
Nännejänsä näystkentelööpi,
hapsiaan hajotteloopi.**

**Vid sidan där havets fru,
håller händer på sin moderslida
kramar sina egna bröst,
skingrar sina hår.**

Det var någonting som de bildade läsare – och säkert var det inte några andra! – ogillade eller låtsade ogilla. Julius Krohn skrev: I *Runola* såsom också i *Otavas* dikter finns det så mycket otäckheter att det rent av väcker vämjelse hos mig”.

Runolas inverkan på Gottlunds rykte var katastrofal både direkt och medelbart. Gottlund blev förstås angripen i pressen blev och svarade trogen sin egen stil med furiöst motangrep med *Kalevala* som måltavla. Och det ansågs redan dåför tiden som majestätsbrott eller något grovt opatriotiskt.

Tidningar, professur i finska, försök inom arkeologi och mykologi

Följande årtionden var tragiska i Gottlunds liv. Så gärna skulle han ha blivit mottagen seriöst som vetenskapsman, tidningsman eller kulturpolitiker men efter 40-talets debatter började det vara ytterst sällan att han fick några positiva kommentarer.

På 1850-talet Gottlund hade två tidningsprojekt *Suomalainen* (1846) och *Suomi* (1847-49); de var Helsingfors första finskspråkiga tidningar och tryckta i Gottlunds eget tryckeri, som han hade grundad med lånade medel. *Suomalainen* indrogs av senaten på grund artikeln ”Uskon kauppias”, som ansågs missfirma den ortodoxa kyrkan. *Suomi* blev hårt förföljd av censuren och upphörde i brist på prenumeranter. *Suomi* kunde inte konkurrera mot den överlägsna *Suometar*. Gottlunds tidningar var för polemiska och för språkpolitiska för att kunna intressera bredare kretsar och vanligt folk.

Professuren i finska språket grundades 1850. Gottlund ansökte tjänsten med boken *Jumalasta ja Hänen monenaisesta nimittämisestä moaliman erinaäilä kielillä*. (Om Gud och Hans många namn i världen olika språk). Dåförtiden skulle man alltid skriva en tjänstavhandling eller speciminera, såsom man sade. Gottlunds mening var att leda i bevis världens alla språks ursprungliga släktskap. Avhandlingen blev tagen i beslag på grund av årets 1850 språkförfattning, som förbjöd alla finskspråkiga tryckalster utom religiösa och ekonomiska texter. Dessutom var det mot universitets statuter.

Professuren i finska blev öppen när M.A. Castrén dog 1852. Gottlund ansökte tjänsten med boken *Försök att förklara de finska stamsordens uppkomst* men avhandlingen blev inte godkänt som vetenskaplig. Lönnrot blev vald i tjänsten. När Lönnrot pensionerade var Gottlund ännu med i tävlan år 1863. Denna gång blev tjänsteavhandlingen (**kalvo**) godkänt efter omröstningen men Gottlund själv ansågs som inkompetent ansökare.

Vid sidan av sista professurkampen hade Gottlund tid att även förfinska Bellmans visor (**kalvo**).

Vad det kommer till professurer, så enligt min mening Gottlund var däremot ganska nära att få professuren i arkeologin 1861. Bakgrunden var Gottlunds arkeologiska forskningresor några år tidigare – de hade väckt viss intresse – och strävanden att få Gottlund bort från sin lektorstjänst i finska. Men projektet föll på kalkstrecken i och med ett negativt utlåtande beträffande värden av Gottlunds fynd. Ännu 1879, som 74-åring, Gottlund föreslog själv för universitets kanslers assistent Alexander Armfeld, att professuren skulle tilldelas honom.

En kuriositet i Gottlund karriär var hans mykologiska intressen: Gottlund var mytolog och mykolog. Intresset började i 1843 och samlingen omfattade snart tusentals av

pressade svampar. Gottlund tyckte själv att han hade utvecklat ett epokgörande sätt att konservera svampar. Sista akten i spelet var att Gottlund sände svamparna till London – och de var verkligen med i Ryssland avdelning under rubriken *Collection of Mushrooms, dried by exhibitors peculiar process*.

Läsning för finnar (1864-66) och Gottlunds sista verk

Gottlunds sista skriftliga verk på 1860- och 70-talen var alla polemiska och nästan alla även utkom på hans egen kostnad. Tidningarna hade blivit ovilliga att ta emot hans artiklar som för det mesta handlade om akademiska intriger och de gamla orättvisheter som Gottlund hade fått möta. Han blev också illa beryktad för sina tiotals av rättegångar.

Läsning för finnar (1864-66) innehåller nog ganska mycket även biografiskt värdefullt material, men allting framfört med furiöst agg. Några rader från boken kanske räcker:

Näyte (s. 82)

Sanningen var nyckelordet. Gottlund ansåg att han alltid kämpade för sanningen. Dessa rader är från en av hans dokument till rådstugurätten. Det är fråga om rättegången mot *Hufvudstadsbladet*:

**Ja, G-nd, ha – må veta hut
Som har den fula seden –
att hvarje sanning hålla fram
så oförtänt. Ja det är skam,
att all den orätt, som de gjort
skall blifva allom menskom spordt**

Gottlunds polemiska uppträdande väckte förstås avsky och motvilja. Denna är en av de elakaste skämtbilder jag vet. Den utkom i *Hufvudstadbladet*:

Kalvo

Gottlunds uppskattning var som lågat under 1860-talet. På den följande årtionden ansågs han redan så gammal och ofarlig att den allmänna inställningen mot honom blev t.o.m. nästan positiv. Han blev ett slag maskot i det finska kulturlivet.

Finnskog - manuskriptets öden

Gottlund skulle ha velat publicera hela sitt Finnskogs -material redan i Sverige. I *Otavas* II del finner man en list om kommande publicationer, och bland den *Underrättelsen on de från äldre tider sedan i i Sverige och Norrige bosatta Finska Colonier jemte i ämnet upplysande handlingar* samt två reseberättelser. Tyvärr kunde han inte finna någon mesenat för att kunna förverkliga planet.

Efter att ha fått lektorstjänsten Gottlund bad tryckmedel från konsistoriet men enligt sina egna ord ”konsistoriet satte villkor som han varken kunde eller ville godkänna”. Villkorna var att konsistoriet skulle ha fått granska manuskriptet och att Gottlund skulle ha lämnat kalkylen av kostnaderna. Låter egentligen inte så olidligt.

När Gottlund hade grundad sitt tryckeri ville han själv förlägga sitt arbete. Ekonomiskt var det kanske orealistiskt i och för sig, men projektet föll när censor, prof. Ruin, ville att Gottlund skulle ha strukit över några av sina mest oförbehållsamma beskrivningar om nattlivet i skogarna. På det kunde Gottlund inte gå med.

Våren 1864 försökte Gottlund få tryckmedel från senaten med rekommendationsbrev från Zachris Topelius, som dåför tiden var professor i historia. Senaten skulle ha beviljat medel men manuskriptet skulle igen ha blivit granskat av universitetet – det var igen olidligt för Gottlund.

Sista chans att publicera verket kom på 70-talet när den svenske friherre och etnograf Gabriel Djurklou tog kontakt med Gottlund och ville samarbeta för skogsfinnematerialets publicerande med svenska statens medel. En ganska omfattande korrespondens mellan herrarna har bevarats och det ser ut att Djurklou både negotierade på fullt allvar och att han kunde ha svarat för sina ord. Det blev ändå inte någonting av saken eftersom Gottlund dog i april 1874.

Då var tiden redan förändrad. I nekrologer Gottlund hyllades av t.ex. Julius Krohn i *Suomen Kuvalehti*.

Enligt min tolkning var Gottlund inte någon ”looser” men stark personlighet, vars psykodynamiska särdrag förorsakade hans problem men samtidigt gav honom häpnadsväckande krafter att bekämpa dem. Gottlund var inte olycklig människa.

Föredrag av Juha Pentikäinen i Stockholm , på Skansen maj 2009

I föredraget fanns Overhead /kalvo vilka är inte med på hemsidan